

NOTES PER A UNA BIOGRAFIA DE BONAVENTURA HERNÁNDEZ I SANAHUJA (1810-1891): ELS ORÍGENS I L'ENTORN FAMILIAR

Jaume Massó Carballido

Corresponent de l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona

Afortunadament, ens queden uns quants documents fotogràfics de l'arqueòleg tarragoní Bonaventura Hernández i Sanahuja (1810-1891, d'ara endavant, BHS) i això ens facilita extraordinàriament de saber *com era* el nostre personatge.⁽¹⁾ Això sí, com *era per fora*. En el cas que ens ocupa semblen encertats dos aforismes molt coneguts: “una imatge val més que mil paraules” i “la cara és el mirall de l'ànima”. Hi ha una cosa que destaca especialment en els retrats de BHS: la seva mirada, més o menys captada i aconseguida pels respectius artistes en les pintures i el bust. Un amic dels últims anys de BHS, el periodista i escriptor Josep Roca i Roca (1848-1924) ens ha deixat una interessant descripció física de BHS:

Aun me parece verle, y pasearme á su lado por los solitarios claustros de Poblet. Sobre sus encorvadas espaldas, aun me parece contemplar su rostro afable, de nariz ancha

(1) El text que segueix ha estat recuperat de l'esborrany d'un treball que vaig iniciar ara fa gairebé un quart de segle. Tot i que he procurat actualitzar-lo, segur que hi trobareu qualche referència força millorable. Demano al lector que sigui indulgent i que tingui en compte les dades inèdites que li ofereixo. Sobre el personatge, vegeu el volum col·lectiu *Un home per a la història. Homenatge a Bonaventura Hernández Sanahuja* (catàleg de l'exposició homònima), Tarragona 1992; A.-J. SOBERANAS LLEÓ & M.-J. MASSÓ CARBALLIDO, *Bibliografia impresa de Bonaventura Hernández Sanahuja*, Tarragona 1992; J. MASSÓ CARBALLIDO, “Bonaventura Hernández Sanahuja”, dins *Pioneros de la arqueología en España del siglo XVI a 1912* (catàleg de l'exposició), Alcalá de Henares 2004, p. 157-162; (del mateix autor,) “Hernández i Sanahuja, Bonaventura”, dins *Diccionario Histórico de la Arqueología en España*, Madrid 2009, p. 326-327; (íbid.) “Bonaventura Hernández Sanahuja”, dins *Biografías de Tarragona*, volum I, Benicarló 2010, p. 34-35, i (íbid.) “Bonaventura Hernández i Sanahuja, 1810-1891”, dins *La nissaga catalana del món clàssic*, Barcelona 2011, p. 134-138. Recordeu que als núms. 15 (1999) i 29 (2013) dels *Estudis de Constantí*, entre d'altres, he fet referència detallada a treballs de BHS sobre troballes i jaciments arqueològics del terme constantinenc.

y carnosa, ojos dulces y labios gruesos; rostro caracterizado además por una patilla rodada, á la moda del año 40, blanca como el campo de la nieve.⁽²⁾

El també escriptor Josep Pin i Soler (1842-1927) ens ajuda a completar el retrat del seu compatriota:

Era un senyor molt alt, més que'l Rey en Jaume, li deyen pera afalagarlo [...]. A més de la característica de les cames llargues, lo Senyor Hernández tenía una gran bocassa, bonatxona y riallera, també molt típica. Duya *patillas* y la testa coberta d'un ample capell. Semblava un patró de nau retirat del servey.⁽³⁾

Aquesta visió *literària* respon igualment a un home ja vell, molt probablement de l'època de la tornada de Pin i Soler a Tarragona, pels volts de 1887, després d'haver estat més de vint anys a l'estranger: gairebé podríem dir que és la descripció –per escrit– d'alguna de les últimes imatges gràfiques que coneixem de BHS.

Pin i Soler, a part d'aquest retrat pòstum i dels comentaris sobre les seves obres, no s'estigué d'incloure un personatge tan característic en una de les seves novel·les més conegudes, *Jaume* (publicada l'any 1888, quan BHS encara era viu), tot respectant la seva personalitat real però fent-lo retrocedir en el temps d'una manera clarament anacrònica. Hernández hi apareix –aparentment– en qualitat de membre de la Junta d'Instrucció Pública, en un episodi probablement manllevat de la vida real i que implica un "Señor Inspector" molt típic de l'època, de nom "Don Manuel", que examina oralment un alumne molt poc preparat i que no acaba de *dominar* ni la història ni la llengua espanyoles, el jove "senyor Sardà". BHS hi té un paper molt breu però significatiu de la seva comprensió i bonhomia:

[...] un Passamaner molt sabi, home de gran mérit, puig sense mestre ni ajuda portat per son voler de voluntat y amor á l'estudi s'ha guanyat autoritat científica, sobre tot en arqueologia; no més feya dir, bondados: *vaya, vaya con el Señor Sardá* y parlaba baixet al Senyor Sardá com consolantlo.⁽⁴⁾

BHS tenia una personalitat força difícil de definir, precisament perquè no era una persona qualsevol i perquè vuitanta-un anys d'existència suposen una acumulació molt respectable d'experiència, sobretot si tenim en compte la llarga i tumultuosa

(2) J. ROCA I ROCA, "La semana en Barcelona", *La Vanguardia*, núm. 3066, 15 de novembre de 1891, p. 4-5.

(3) J. PIN I SOLER, *Comentarios sobre libros i autores* (edició d'Armand Pin de Latour), Barcelona 1947, p. 118-119. Vegeu també J. MASSÓ CARBALLIDO, "Bonaventura Hernández Sanahuja (1810-1891) i Josep Pin i Soler (1842-1927): apunts sobre la relació de dos tarragonins famosos", dins *Actes del Simposi Pin i Soler. Tarragona, 26-28 de novembre de 1992*, Tarragona 1994, p. 423-429.

(4) J. PIN I SOLER, *Jaume. Novela Cathalana*, Barcelona 1888, p. 49-50. En la segona edició, amb el "texte definitiu" (*sic*), impresa a la "Imprempta de Henrich y Comp^a", de Barcelona, sense data, Pin i Soler inclou ja el nom de BHS: "un passamaner molt sabi, lo senyor Hernandez Sanahuja, home de gran mérit [...]" (p. 48-49). Hi ha dues edicions pòstumes (a Pin i Soler) de la novel·la, amb algunes petites modificacions en la redacció: la publicada l'any 1928, per la Llibreria Catalònia (p. 37-38), i la d'octubre de 1991, a càrrec d'Edicions 62 (col·lecció L'Alzina, núm. 27, p. 30). Tenint en compte que la novel·la va ser acabada d'escriure el març de 1875 (segons el propi autor fa constar al final del text), si consideréssim l'episodi com una recreació (amb totes les llicències de novel·lista possibles) d'una anècdota real, podríem situar el fet pels volts de 1865, quan BHS formava part de la Junta d'Instrucció tarragonina.

B. Hernández i Sanahuja, fotografiat l'any 1864.
Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona.

Hernández, en la seva maduresa.
Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona.

època que li va tocar de viure. No podem pretendre, a hores d'ara, comprendre del tot algunes de les seves actituds o activitats ni conèixer o esbrinar quines van ser exactament i en cada moment les seves circumstàncies o motivacions. Només a mesura que anem recomposant el trencaclosques de la seva obra encara inèdita i –sobretot– del seu epistolari, podrem arribar a aproximar-nos-hi amb garanties. Mentrestant, algunes dades ens poden ajudar a configurar-la, ni que sigui a grans trets.

És evident que els seus orígens doblement menestrals el van marcar d'una manera considerable. Probablement la gran activitat que demostrà a bastament al llarg de la seva vida, així com la seva constància en el treball i la seva voluntat en deixar les seves obres ben acabades i polides tinguin alguna cosa a veure amb l'aprenentatge de l'ofici familiar de veler. Perquè, tal com va dir el seu amic, compatrici i col·lega en afers historicoarqueològics Eduard Saavedra i Moragas (1829-1912):

Pocas labores habrá más provechosas que la de don Buenaventura Hernández Sanahuja. Acostumbrado desde niño á un honrosísimo trabajo manual, aplicó su ingénita actividad á ilustrar con profundo saber y clara inteligencia la historia de Tarragona, hundida en el polvo de los archivos y en el polvo de las ruinas.⁽⁵⁾

(5) "Carta adhesión de don Eduardo Saavedra", *Velada Hernández. Trabajos leídos la noche del 11 de noviembre de 1892 en el Salon-Aynè el primer aniversario del fallecimiento de D. Buenaventura Hernández Sanahuja*, Tarragona 1893, p. 9. Vegeu també E. Saavedra, "D. Buenaventura Hernández y

La diligència, ço és, el contrari de l'apatia i la indolència, era una de les qualitats més evidents de BHS i la que gairebé sempre han destacat les persones que han escrit sobre ell. Tampoc no li mancava al nostre personatge l'esperit de superació. Aquest mèrit el compartia, i cito un exemple que crec força significatiu, amb un altre destacat i malaguanyat historiador coetani i amic seu, Pau Piferrer i Fàbregas (1818-1848), també fill de velers i teixidor de sedes en la seva primera joventut.⁽⁶⁾

1. ELS ORÍGENS FAMILIARS

Hernández és, evidentment, un cognom d'origen castellà. No sabem a hores d'ara d'on procedia geogràficament ni coneixem la data o l'època aproximada en què arribà a Catalunya l'Hernández que donà origen a la nissaga que ara ens interessa. El propi BHS no en tenia massa notícies i es limità a suposar-ne una procedència genèrica: "Mi familia por línea paterna, como indica mi primer apellido, descende de Castilla la vieja".⁽⁷⁾

La meua modesta recerca m'ha portat a identificar els ancestres de BHS fins arribar als seus rebesavis paterns. Cap al final del segle XVII i a les primeres dècades del segle XVIII, Jaume Hernández vivia i exercia l'ofici de ferrer al poble de Garcia, a la Ribera d'Ebre. Allí mateix sembla que havia nascut la seva esposa, Isabel Pallàs, de qui va tenir almenys un fill, Domènec,⁽⁸⁾ nascut pels volts de l'any 1700. Domènec Hernández i Pallàs, de professió manescal,⁽⁹⁾ es traslladà –en un moment indeterminat– de Garcia a Montbrí del Camp i casà amb Maria Sangenis (traspassada ja el 1753). Aquest matrimoni tingué –segons he pogut documentar– sis fills, nascuts a Garcia o a Montbrí: Domènec, manescal; Ramon, també manescal; Josep, músic; Jaume, prevere i mestre de capella; Maria, que casaria amb Joan Baptista Benet,

Sanahuja", *Boletín de la Real Academia de la Historia* (Madrid), tom xxv, quadern v, novembre de 1894 (secció: "Necrologia"), p. 337-368 (n'hi ha una tirada a part, o separata, amb paginació pròpia). El text fou reproduït al *Diario de Tarragona*, amb el títol "Necrologia de D. Buenaventura Hernandez Sanahuja leida en la Real Academia de la Historia por D. Eduardo Saavedra", entre els dies 19 i 30 de desembre de 1894 (núms. 299, 300, 301, 302, 303, 306, 307 i 308).

(6) Vegeu R. CARNICER, *Vida y obra de Pablo Piferrer*, Madrid 1963, p. 7 i pàssim.

(7) *Apuntes Biográficos y Bibliográficos de D. B. H. y S. Tarragona*, manuscrit redactat l'any 1859 arran d'una petició de Manuel Ovilo y Otero, que volia incloure Hernández al seu *Manual de biografía y de bibliografía de los escritores españoles del siglo XIX* (París 1859). Vaig poder consultar aquest manuscrit, ja fa molt de temps, gràcies a l'amabilitat del malaguanyat amic Amadeu-Jesús Soberanas i Lleó.

(8) He optat, finalment, per catalanitzar els prenomes de tots els familiars de BHS que esmento. S'ha de tenir en compte, tanmateix, que en la documentació consultada apareixen molts noms de fonts en castellà, especialment Domingo (sempre així) i Francisco (gairebé sempre). D'altra banda, de vegades citaré els dos cognoms d'algunes persones per a distingir-les, tot i que aleshores no era pràctica habitual la utilització de més d'un cognom. He preferit això a esmentar els pares i el fills homònims (i sovint homòlegs) acompanyant-los d'expressions com "pare" o "fill"; a l'època eren distingits afegint-hi "major de dies" o "menor de dies" (o, més senzillament, "major" i "menor").

(9) Tot i que de vegades apareix aquesta professió amb la denominació pròpiament catalana de "manescal" (assimilable a *veterinari*), sovint la documentació que he fet servir emprà la paraula "albéitar" o "albeiter" (del castellà *albeitero*, mot d'etimologia àrab).

d'Alforja;⁽¹⁰⁾ i Francesc, el futur avi de BHS. Més tard, cap a mitjan segle XVIII, la família Hernández-Sangenís s'estableix a Reus, on Domènec Hernández "major" exercirà encara alguns anys el seu "art".⁽¹¹⁾ A la dècada de 1760, la família vivia en una casa que estava situada a la confluència del carrer del Pedró o de l'Amargura (nom, aquest segon, que també té avui) amb el carrer i el raval de Santa Anna.⁽¹²⁾

El fill gran, Domènec Hernández i Sangenís, casà el 28 de novembre de 1753 amb Antònia Dalmau i Llauredó, filla de Josep Dalmau, pagès, i de Maria Llauredó, tots tres de Reus. La "honest" Antònia, vídua (d'un tal Quintana), li donà almenys tres fills: Ramon, Antònia i Maria.⁽¹³⁾ Ramon Hernández Dalmau va continuar la professió paterna de manescal i es va casar l'any 1778 amb Josepa Antònia Gebellí i Solé, filla de Josep Gebellí, pagès, i de Maria Solé (aleshores ja difunta), tots tres de Maspujols.

Per la seva banda, Francesc Hernández i Sangenís aprengué l'ofici de veler, és a dir, de teixidor o fabricant de peces de seda (mocadors, cintes, etc). En un primer moment sembla que exercí la professió a Montbrió del Camp, però ben aviat es traslladà a Reus, vila en què feia temps que residia quan casà amb la reusenca Maria Molins,⁽¹⁴⁾ filla de Francesc Molins i de Marianna Bolart (o Balart). Els Molins eren boters de professió (l'avi de Maria, també dit Francesc, ja ho era) i vivien al raval de Santa Anna. El matrimoni s'efectuà, amb missa de benedicció inclosa, a la prioral de Sant Pere de Reus el dia 8 de gener de 1762. Hi actuaren de padrins dos boters: Francesc

(10) L'any 1780, Maria ja era vídua i vivia a Reus amb el seu fill, Josep Bonet, a casa del seu germà Josep Hernández.

(11) En diferents documents notariais apareix Domènec Hernández, el besavi de BHS, certificant malalties o defectes de mules. El 1771, per exemple, quan tenia "setenta y un años cumplidos", examina "con arreglo á mi arte" una mula que poc abans havia comprat el prior del convent dels carmelites descalços de Reus i en garanteix una xacra important ("una relaxacion en el Juego de las espaldas que corresponden al pecho, que vulgarmente se llama *oberta*"), prou greu com per a fer tornar el pobre animal "á su primitivo dueño" (Arxiu Històric de Tarragona, manual del notari José Alonso de Valdés, any 1771, reg. 4947, fols. 366-366v). Domènec Hernández dictà testament el 30 de juny de 1777, "trobantme patint alguns accidents dels quals temo morir". Nomenà hereu universal el seu fill Jaume, a qui designà també marmessor en companyia de Domènec Hernández "menor" (Arxiu Històric de Tarragona, notari Valdés, testaments de 1772-1794, reg. 4986, s. f.).

(12) L'any 1763, "Domingo Hernandes albeiter" és cadastrat com a resident al carrer del Pedró, concretament "al Pati de Dn. Pau Miró" (el seu fill Jaume fa efectiu un dels pagaments parcials). El 1764, per contra, apareix com a resident al raval de Santa Anna, on hi trobem també el seu fill "Fran[cis]co Arnandes veler". En els anys successius, Domènec seguirà (almenys fins al 1769) al raval de Santa Anna, però Francesc consta indistintament al carrer del Pedró (Arxiu Municipal de Reus, cadastres de 1766, 1772, 1779-1783, p. e.) o al raval de Santa Anna (cadastres de 1764, 1767-1769, p. e.).

(13) La meua recerca no ha pogut ser plenament exhaustiva (per moltes i diferents raons i circumstàncies), per la qual cosa em manquen algunes dades, d'altra banda poc significatives. Una dificultat derivada d'aquesta no exhaustivitat és que no sempre podem conèixer el nom principal d'algunes persones a partir d'una única notícia extreta de l'acta baptismal corresponent. En el cas que ens ocupa, dues filles del matrimoni van ser batejades amb els noms de Maria Teresa Antònia i Maria Isabel Raimunda, i suposem que són les mateixes que apareixen com Antònia i Maria en la relació de Combregants de 1782.

(14) L'acta de celebració del casament esmenta "Francisco Hernandes valer de la vila de Mombrio del present Arquebisbat de molts anys á esta part en la present vila de Reus habitant" (Arxiu Parroquial de Sant Pere, llibre de matrimonis, 1762-1778). Segons el cadastre de 1764, Francesc Hernández vivia o treballava al carrer del Pedró. (Val a dir que els volums de l'Arxiu Parroquial de Sant Pere, de Reus, es conserven actualment –i espero que només temporalment– a l'Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona.)

Oms (o "Homs"), d'Alcover, i Carles Camins, de Reus.⁽¹⁵⁾ No es pot dir, realment, que el matrimoni tingués sort: cap dels quatre fills que van tenir, nascuts d'una manera esglaonada i regular, no va superar la setmana de vida. El primer va ser Francesc (nascut el 22 de gener de 1763 i enterrat el dia 28); el segon també es deia Francesc (29-31 de març de 1764); el tercer, Antoni (13-16 de juny de 1765),⁽¹⁶⁾ i l'última, Maria (6-8 de juliol de 1766). A part d'aquest fet, dissortadament força freqüent a l'època, la mateixa esposa va morir cinc anys després del casament, essent enterrada el 5 de març de 1767 a l'església de Sant Francesc.⁽¹⁷⁾ El juliol de 1764 havien comprat un "pati de casa" al carrer de Sant Jaume (modernament, carrer de l'Alcalde Manuel Sardà).⁽¹⁸⁾

Francesc Hernández, vidu i sense fills, casà en segones noces amb Maria Magdalena Serra,⁽¹⁹⁾ el 7 de febrer de 1768, també a la prioral de Sant Pere. Els testimonis són, aquesta vegada, dos reusencs directament relacionats amb l'ofici del nuvi: Mateu Manresa, veler, i Pere Eloi ("Aloÿ"), "torcedor de ceda". En els capítols matrimonials, Hernández havia assegurat posseir una dot de sis-centes lliures barcelonines, valor d'"una casa, y demes capitals".⁽²⁰⁾ Els Serra també eren boters i vivien al raval de Santa

(15) Un mes abans, el 6 de gener de 1762, van ser acordats els capítols matrimonials davant del notari Josep Alonso Valdés. En aquest document, a més de la part d'herència que garanteix el seu pare Domènec, F. Hernández ("Mestre Veler fadrí") assegura poder aportar una dot de quatre-centes lliures (moneda barcelonina), "adquiridas ab son treball é industria", distribuïdes de la forma següent: "Cent lliures ab lo valor de dos telers de veler de ample armats y corrents ab tots sos ormetgs [ormeigs] = Cent vuytanta y tres lliures ab lo valor de trenta y tres lliures de seda fina, ço es, vint lliures de torta compresas en ellas onse lliures de pel, y las restants tretse lliures en madeixa = Quinse lliures ab lo valor de quatre faixas novas de seda de la forma major = Quaranta y dos lliures ab lo valor de diferents alajas = Y las restants sexanta lliures ab diners comptants". Un dels testimonis instrumentals és un tal Josep Hernández i Carrillo, "escrivent en dita vila" (un possible parent) i l'altre és el ja esmentat Francesc Oms (qui també actuarà de testimoni, l'any 1767, en el testament de Maria Molins). En diferents documents apareix un "aprenent" adscrit al taller del mestre Hernández.

(16) "Dit dia [16] en lo fossar fou enterrat Joseph [*sic*] parvulo fill de Fran[cis]co Hernandes Veler, y de Mª Casas" [*sic*] (Arxiu Parroquial de Sant Pere, llibre d'òbits de l'any 1765, fol. 214, núm. 118). Per contra, al llibre de baptismes hi consten com a noms de fonts d'aquest pàrvul els d'"Anton, Francisco, Benet", per la qual cosa creiem que el nom de Josep i el cognom Casas són errors o confusions del prevere que anotà l'enterrament.

(17) Maria Molins dictà testament el 25 de febrer de 1767 (davant del notari reusenc Alonso de Valdés), "trobantme detinguda en lo llit de malaltia corporal, de la qual temo el morir". A part d'algunes deixes a les seves germanes Magdalena i Francesca (roba i joies personals), nomenà hereu universal el marit, al qual designà també marmessor en companyia del pare, Francesc Molins. Al document, Maria diu que el testament ha estat fet i signat (signa per ella un dels testimonis) "en un dels Quartos de la Casa de ma propia habitacio cita dins la Vila de Reus, y en lo Carrer de Sta. Anna".

(18) Notari Valdés, manual de 1764, reg. 4939, fols. 365-366v. Més endavant, l'any 1771, Francesc Hernández vendrà aquest pati per a fer front a diverses despeses (notari Valdés, manual de 1771, reg. 4947, fols. 261-262v).

(19) Filla de Josep Serra, boter, i de Magdalena Casas (ambdós ja eren morts el 1767). Magdalena tenia tres germans: Josep, Esperança (casada amb un tal Armejoch, de Puntils) i Maria (casada amb el reusenc F. Carbonell, veler). Josep Serra Casas continuà l'ofici patern (en qualque document apareix també com a saboner) i casà amb Marianna Cererols, de la qual va tenir almenys tres fills: Pere, Maria i Magdalena (segons el testament que dictà davant del notari Felicià Jorí Martí, de Reus, el 18 de desembre de 1768).

(20) Els capítols matrimonials van ser acordats gairebé un any abans del casament, el 6 de febrer de 1767, davant del notari Felicià Jorí, i signats pel propi F. Hernández (citad al document com a "Viudo Mestre Valer") i pel pare i el germà de Magdalena, ambdós anomenats Josep Serra.

Anna, molt a prop dels Molins i dels Hernández.⁽²¹⁾ En els llibres de combregants de 1781 i 1782, Francesc Hernández apareix també com a músic, ofici que va exercir sense deixar aparentment la professió principal de veler.⁽²²⁾ Francesc, Magdalena i els seus fills es traslladen a Tarragona⁽²³⁾ l'any 1782: l'últim pagament parcial del cadastre reusenc d'aquest any el fa la muller, el 5 d'octubre (el cap de casa és "auzent"). En el cadastre de 1783, tot i que segueix com a titular de la propietat de la casa Francesc Hernández (lògicament "auzent"), el primer pagament anotat ja el realitza Joan Trullàs, el 5 de març de 1784.

A Reus havien nascut els sis primers fills del matrimoni Hernández-Serra, tot i que la meitat no va superar la condició de pàrvuls: el primogènit fou Josep (7 de desembre de 1768; va ser enterrat a Tarragona, on va morir el 6 d'abril de 1809); la segona, Maria (16 de febrer de 1771), va morir quan tenia dos anys (13 d'abril de 1773); el tercer va ser Francesc (nascut el 17 de desembre de 1773, morí abans de 1845); la quarta, Magdalena (21 de febrer de 1776), va seguir el camí de la seva germana (28 d'octubre de 1778); el cinquè, Jaume (5 de desembre de 1778) només va viure quinze dies (22 de desembre de 1778); i el sisè va ser Bonaventura (21 de febrer de 1780). Aquest últim, el futur pare de BHS, va tenir de padrins dues persones distingides: "lo Mag[nifi]ch Se[ny]or Bonaventura Sabatér" i "la S[enyo]ra D[ony]a Mariagna de Miró".⁽²⁴⁾ A Tarragona van néixer tres fills més: Benet (31 de desembre de 1782); Manuel (26 de novembre de 1785), i Joan (11 de juliol de 1789, mort "de sufocació" el 28 de juny de 1808). Francesc Hernández Serra i el seu germà Benet van continuar normalment l'ofici patern a Tarragona, a la casa del carrer Rere les Carnisseries de la Ciutat, si més no fins a llur emancipació. Els futurs avi i oncle de BHS, ambdós anomenats Francesc Hernández ("Francisco Arnandes", textualment) i amb el comú ofici de "teixidors de veles", consten en la relació d'homes majors d'edat del llistat de Miquelets de Tarragona corresponent a 1795, amb 58 i 18 (*sic*) anys, respectivament. Al padró municipal de 1818, en la casa dels Hernández hi consten Francesc (el pare), casat, de 80 anys, i el seu fill Benet, també casat, de 32 anys (*sic*), ambdós amb l'ofici de "cordoner". Al padró de 1822 trobem que la família resideix a la casa número

(21) Vegeu els cadastres reusencs del decenni de 1760. En el de 1766, per exemple, Domènec Hernández apareix al foli 479, Josep Serra al 488 i Francesc Molins al 489 (Francesc Hernández, per la seva banda, és esmentat en el foli 461, al carrer del Pedró).

(22) Al llibre dels combregants (corresponents a la parròquia de l'església prioral, dedicada a sant Pere) de l'any 1780 apareixen únicament Francesc Hernández i la seva muller "Madalena": els tres fills aleshores vius no tenien edat suficient per a combregar i no consten altres persones al seu càrrec (tot i que en el cadastre coetani és esmentat un aprenent, el qual fa efectiu el pagament parcial corresponent al 16 de juny de 1781).

(23) No sabem si té relació amb aquest trasllat un plet que el matrimoni Hernández-Serra va tenir amb Marianna Cererols, aleshores vídua de Josep Serra Casas (el germà de Magdalena). El 13 de gener de 1779, Francesc i Magdalena signaren (davant del notari J. Alonso de Valdés) un document d'atorgament de poders a Joan Antoni Urgell, notari causídic de Tarragona, perquè pogués actuar davant del vicari general i d'altres jutges i tribunals en un assumpte referent a uns béns "que fueron del defunto Ramon Casas Labrador" (de Reus) i que consideraven seus, tot i que hi havien renunciat formalment deu anys abans.

(24) Arxiu Parroquial de Sant Pere, llibre de baptismes, vol. 12 (1780-1783), fol. 13, núm. 135. Bonaventura Sabater, a qui sembla deure el prenom el pare de BHS (i ell mateix, de retruc), consta el 1820 com a vocal de la Junta protectora de les Obres del Port de Salou; Marianna de Miró formava part, molt probablement, de la coneguda i poderosa família reusenca dels Miró.

25 del carrer Major i que el cap de casa era aleshores Benet Hernández, “tendero” (sembla que adroguer), de 40 anys (*sic*), de qui depenen la seva muller Teresa, de la mateixa edat del marit, el petit Joan Andreu, de 10 anys, i la mare de Benet, Magdalena, vídua i de 75 anys. Per la seva part, Francesc Hernández Serra, a qui trobem adjudicats els oficis de veler, perxer i botiguer, maridà amb Josepa Teixidor, amb qui va tenir com a mínim set fills: Josepa (1802), casada amb Isidre Almenara Abelló; Marià (1804), Antònia (1806), Josep Maria (1808), empleat de l’Hospital de Tarragona i casat amb Teresa Alegret Aymat;⁽²⁵⁾ Francesc (1811); Marc (1816) i Plàcid (1819-1891). Josepa Hernández i Teixidor va nomenar el seu cosí BHS marmessor testamentari, en una significativa mostra de la seva confiança i consideració.⁽²⁶⁾

2. L’ENTORN FAMILIAR

Bonaventura Hernández i Sanahuja⁽²⁷⁾ va néixer a Tarragona el dimecres 30 de maig de 1810, en el si d’una família d’origen doblement menestral. Els seus pares, Bonaventura i Maria Francesca, vivien aleshores al carrer de la Merceria, en la casa que portava el número 11.⁽²⁸⁾

En aquell moment, l’avi patern de BHS, Francesc Hernández, veler, vivia a la casa número 2 del carrer situat “Rera les Carnisseries de la Ciutat”, corresponent a la banda de numeració parella de l’actual plaça del Fòrum. Aquesta plaça va ser creada força temps després, arran de l’enderroc –l’any 1917– de l’illa de cases (amb façana al desaparegut carrer de Santa Teresa) en què hi havia hagut, precisament, les Carnisseries de la Ciutat (les quals van ser desplaçades l’any 1843 una mica més amunt, on modernament s’instal·laren les oficines del Servei Municipal de l’Habitatge). Els Sanaüja, dauradors, vivien molt a prop, a la plaça de la Pescateria Vella (ara de les Pescateries Velles). No és estrany, doncs, que la relació de veïnatge d’ambdues famílies comportés la coneixença dels fills respectius i –en aquest cas– l’enllaç matrimonial en les persones de Bonaventura i Maria Francesca.⁽²⁹⁾

(25) Hem obtingut dades de cinc dels seus fills: Josepa i Teresa, bessones (1833); Josep Maria (1835); Maria Àngela (1838), i Emília (1841).

(26) El document va ser signat a Tarragona el 10 de desembre de 1853 i confiat, tancat (el 5 d’abril de l’any següent), al notari Antoni Soler i Soler (en el testament hom esmenta “mont cosí Ventura Hernandez y Sanahuga” [*sic*]). Josepa Hernández vivia amb el seu marit Isidre Almenara al carrer dels Calderers. El 2 de juliol d’aquell mateix any, Josepa havia signat, juntament amb els seus germans i altres familiars, un atorgament de poders, davant del notari Joan Francesc Albiñana, perquè l’advocat Josep Virgili i Boqué pogués gestionar el cobrament d’una determinada indemnització oficial.

(27) El nostre biografiat sempre va escriure el seu cognom sense accent: “Hernandez”. Hem acceptat i utilitzat, tanmateix, la forma normativa espanyola actual del cognom.

(28) Arxiu Municipal de Tarragona, “Libro de Recaudacion para el pago de Criados [...]” de 1810. Al llibre hi són reflectits els diferents pagaments mensuals efectuats per Bonaventura Hernández fins al gener de 1811.

(29) La mare de BHS signarà a partir del seu matrimoni i seguint el costum propi de l’època d’afegir davant del cognom propi el del marit: “Fransisca Harnandes y Sanauja” (per exemple, en el seu testament, l’any 1855). A part de la curiositat de la forma fonèticament catalanitzada d’*Harnandes* (recordem els “Arnandes” setcentistes i vuitcentistes de Reus i Tarragona), és significativa la manera d’escriure el seu propi cognom, evidentment català (tot i que algú l’hagi cregut castellà, per un problema de lectura

Bonaventura Hernández Serra deixà temporalment l'ofici familiar i va intentar de molt jove la carrera militar tot ingressant en el regiment aquarterat a Tarragona. A l'esmentada relació dels Miquelets de 1795, a l'època de la Guerra Gran (contra la jove República Francesa), Bonaventura Hernández és esmentat entre els "Solteros del Regimiento" (és clar que aleshores tenia només quinze anys). El seu fill BHS recordava així, molts anys després i amb una visió volgudament "embellidora", aquesta dedicació professional paterna:

Mi padre desde su tierna juventud habia seguido la carrera de las armas como oficial de los tercios de Cataluña que tanto se distinguieron en la guerra contra la Francia en 1794 [sic] en el Rosellon, cuya campaña siguió. Fastidiado del servicio, á causa de haberlo postergado en sus ascensos á otros oficiales de escaso ó ningun mérito, por la sola intriga, pidió el retiro, y resolvió estudiar farmacia en Barcelona, profesion que ejerció durante diez años.

Suposem que aquests "estudis" es van limitar a fer d'aprenent en alguna apotecaria, car la creació del primer centre d'ensenyament oficial de farmàcia a Barcelona (el Col·legi de Sant Victorià) és de l'any 1815, quan el pare de BHS (casat i amb fills) es dedicava ja a una altra mena de comerç.

Tornat en tot cas a Tarragona, Bonaventura Hernández i Serra –ja amb 25 anys d'edat– casà el 13 de maig de 1805 amb Maria Francesca Sanaüja i Gil. La cerimònia se celebrà a la Catedral, en la capella de la Mare de Déu del Claustre, en presència del rector de Vilaverd, el Dr. Salvador Torres (amb llicència o autorització del parroquial a qui corresponia celebrar). Els testimonis van ser Josep Mallol, sastre, i Francesc Bonifàs, escultor, ambdós residents a Tarragona. L'escultor és, evidentment, el famós artista vallenc Francesc Bonifàs i Massó,⁽³⁰⁾ relacionat per la seva professió –si més no– amb els Sanaüja/Sanahuja, que ja hem dit que eren dauradors.

Maria Francesca era filla de Francesc Sanaüja, daurador, i de Maria Teresa Gil. Els Sanaüja procedien de les Voltes, petit nucli avui agregat al terme municipal de Riudecols (Baix Camp). El mateix BHS ens ho confirma: "la [familia] materna segun manifiesta mi segundo apellido, esencialmente catalan, proviene de una familia acomodada (que aun subsiste la rama principal) del pueblo de las Voltas, en el priorato [sic], á cuatro leguas de Tarragona". Efectivament, des de mitjan segle XVIII i al començament del XIX són documentades a les Voltes diferents persones amb aquest cognom: Ramon Sanaüja (ja difunt el 1853, hi consta aleshores la seva vídua, palera de professió); Joan Sanahuja, pagès (fadri el 1768) i Josep Sanahuja, també pagès (si més no entre

o dicció errònia de la partícula "ja") i amb una grafia del tot similar –llevat de la dièresi– a la forma correctament normalitzada de Sanaüja. Això ens permet suposar una relació de procedència primitiva del poble de Sanaüja (comarca de la Segarra), topònim que potser originà l'antropònim d'aquesta i altres famílies. De totes maneres, respectaré la forma "Sanahuja" quan em refereixi a BHS, perquè és la que ell utilitzà sempre.

(30) Vegeu S. MATA DE LA CRUZ & J. PARÍS FORTUNY, *Els Bonifàs. Una nissaga d'escultors*, Valls 2006, pàssim, i J. MASSÓ CARBALLIDO, "Francesc Bonifàs i Massó, arqueòleg", dins *L'època del Barroc i els Bonifàs. Actes de les Jornades d'història de l'art a Catalunya (Valls, 1, 2 i 3 de juny de 2006)*, Barcelona 2007, p. 449-463.

1796 i 1812), dit “Vilà” o “Vilar”.⁽³¹⁾ D'altra banda, també a les Voltes ens són coneguts (almenys des de 1686) alguns habitants que porten el cognom Gil: un dels masos més importants del terme és el mas del Gil i àdhuc una casa pairal del petit poble (ja citada el 1790) encara és coneguda com a cal Gil.⁽³²⁾ No creiem massa aventurat suposar que no només sigui la família paterna de Maria Francesca Sanaüja la procedent de les Voltes, sinó també la materna.

No sabem quan es va instal·lar la família Sanaüja-Gil a la Pescateria Vella de Tarragona. En el llibre de Miquelets de 1795 hi consta “Fran[cis]co Senahuja” (*sic*), daurador, casat i de 48 anys. Al “Llibre de Utensilis del any 1807”, Francesc Sana-huja, daurador, és anotat com a veí del carrer de Sant Llorenç. Sembla que es tracta, en ambdós casos, del pare de Maria Francesca i –per tant– sogre de Bonaventura Hernández Serra. Cal identificar-lo amb el daurador F. Sanahuja i Mariner que s'havia casat a Tarragona l'any 1779 i que el 1792 va acordar amb els administradors de l'ermita de la Mare de Déu de Puigcerver “el daurat i pintat del retaule major del temple pel preu de 1.200 lliures”.⁽³³⁾

Coneixem dos germans de Maria Francesca Sanahuja: Magdalena, casada amb Pere Recasens i mare del farmacèutic, escriptor i periodista Josep Maria Recasens (Maó, 1815 - Tarragona, 1878), i Antoni, pintor daurador que –entre altres coses– actuà en qualitat d'expert en l'avaluació dels mobles del difunt Jaume Creus que hi havia al palau arquebisbal de Tarragona, el 4 de novembre de 1822, i realitzà “la encarnación” (pintura) de la nova parella de gegants estrenats pel Corpus de 1851 (el 19 de juny). Dels vestits d'aquests gegants se n'encarregà, precisament, el seu cunyat “D. Buena-ventura Hernández”.⁽³⁴⁾ No sabem si també n'era parent el Josep Sanahuja que va ser nomenat tinent de les Companyies Urbanes el 1810.

No coneixem gens bé la situació familiar dels Hernández-Sanahuja fins al moment del naixement de BHS. Sembla que el pare havia tornat a l'ofici familiar de veler, perquè aquesta és la professió amb la qual consta a l'acta matrimonial de 1805. El primer fill del matrimoni, també dit Bonaventura, va néixer el 10 de març de 1806 i fou batejat el dia següent a la parròquia de la Catedral. El pare hi consta ara com a “botiguer, y Subtinent que fou de Micalets”. Els padrins van ser l'avi patern, Francesc Hernández (“veler de Reus”), i l'àvia materna, Teresa Gil (hi apareix com a “Theresa

(31) Vegeu F. JOVÉ I HORTONEDA, *Història de Riudecols i dels seus agregats les Irlles i les Voltes*, volum II, Reus 1991, p. 297.

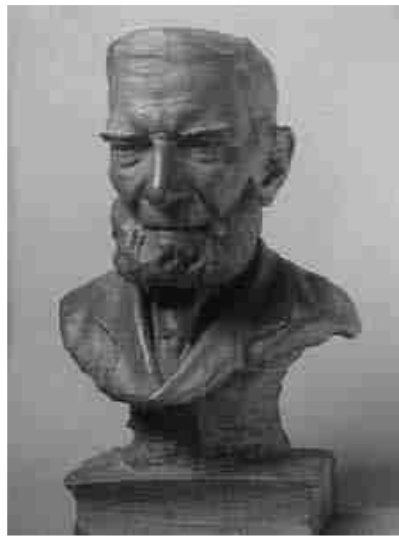
(32) Això ens fa sospitar també que la “rama principal” de la “família acomodada” de què parla BHS era més aviat la branca dels Gil que la dels Sanaüja. Vegeu F. JOVÉ I HORTONEDA, *Història de Riudecols i dels seus agregats les Irlles i les Voltes*, volum II, Reus 1991, p. 159.

(33) Vegeu S. J. ROVIRA I GÓMEZ, “Notícies d'artistes setcentistes tarragonins”, dins *Recull Josep Maria Jujol i Gibert (1879-1949)*, Tarragona 1999, p. 147-153 (esp. p. 149-150), i J. MASSÓ CARBALLIDO, “Dades sobre el daurador Francesc Sanaüja o Sanahuja”, *El Punt* (edició de Tarragona), núm. 1390, 13 de juliol de 2000, p. 10.

(34) La referència de 1822 la devem també a l'amabilitat del Dr. Soberanas, que tanta informació, i tan excel·lent, ens va facilitar sempre. Procedeix del lligall “Testaments. Inventaris” (núm. 86) de la sèrie documental del Patrimoni de la Mitra (Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona). La de 1851 prové d'una notícia extreta per Salvat i Bové del famós (i poc accessible) manuscrit conegut com “Llibre de l'Avi Cerdà” (Arxiu Municipal de Tarragona), redactat per un contemporani dels fets. Segons el llibre de “Contribuciones” de 1835 i el cadastre de 1844, el daurador “Antonio Sanauja” vivia al carrer de Sant Llorenç, molt probablement a la casa paterna.

Hernández, als darrers anys.
Fotografia de Pallejà (Tarragona).

Retrat escultòric d'Hernández.
Bust signat per Carles Mani (1891).
Ajuntament de Tarragona

Sanahuja y Gil, de Tarragona”). El 18 de maig de 1808 nasqué el segon fill, Francesc. Dissortadament, els dos nens van morir molt petits, amb pocs mesos de diferència entre l'un i l'altre: Francesc seria enterrat el 28 de maig de 1809 i Bonaventura el 16 de setembre següent. El tercer descendent i finalment hereu, com hem dit més amunt, és BHS, batejat el mateix dia del seu naixement, el 30 de maig de 1810, “a las dotse y quart del matí”, també a la Catedral, pel prevere i vicari Joan Contijoch. Els seus noms de fonts van ser “Josep Maria, Bonaventura, Fernando”, dels quals només va utilitzar oficialment el que compartia amb el seu pare i havia portat durant tres anys i mig el fill primogènit.⁽³⁵⁾

Els primers mesos de vida de BHS es van veure alterats per les difícils circumstàncies per les quals travessava el país a causa de la Guerra del Francès. A Tarragona, com a altres llocs del Principat, es van organitzar Companyies o Milícies Urbanes. L'elecció i el nomenament d'oficials per a aquestes companyies estaven reservats a la Junta de Govern de cada corregiment. Els oficials (capitans, tinentes i subtenents) eren elegits normalment entre els ciutadans més distingits econòmicament i socialment, però també –és clar– eren seleccionats aquells que posseïen més experiència militar: un dels tinentes nomenats mitjançant l'ofici tramès el 5 de juliol de 1810 per la Junta de Govern a l'Ajuntament de Tarragona era Bonaventura Hernández i Serra (“Dn. Ventura Hernandez”). El setge de Tarragona per les tropes del general napoleònic Louis-Gabriel Suchet, de conclusió i conseqüències tan dramàtiques i conegudes per a la ciutat, va comportar la fugida final de la família per mar, amb totes les possessions que van poder salvar, en direcció a l'illa de Menorca,

(35) Al seu torn, BHS va recuperar en el seu fill (baró) gran el de Josep Maria, nom que porta un rebesnét del nostre biografiat. A causa de la coincidència de prenom i cognom entre BHS i el seu pare, el fill era conegut familiarment amb el diminutiu de *Ventureta* (“Venturete” l'anomena la seva mare en un paper autògraf que es conserva a la biblioteca del MNAT; vegeu la nota 55).

aleshores en mans angleses. Amb algunes dificultats i confusions “recordarà” BHS aquesta època molts anys després:

El estado de Cataluña y sobre todo de Barcelona ocupada por los franceses⁽³⁶⁾ le obligaron [al seu pare] volver á Tarragona, en donde al formarse los batallones de milicias urbanas, se le confirió el empleo de oficial, en cuya época nací yo, en 30 de Mayo de 1809.⁽³⁷⁾ Sitiada y tomada Tarragona por el general Suchet en Julio de 1811, mi padre despues de haberlo perdido todo en el asalto y saqueo de la ciudad, y comprometido ademas por la parte activa que habia tomado en la defensa de su patria, tuvo que emigrar con su familia en Menorca,⁽³⁸⁾ en donde puso una tienda de sederias; pero á la noticia de que las tropas francesas habian evacuado la Peninsula en 1813, regresó al continente, estableciéndose en la capital del principado, con el mismo comercio que tan bien le fué en Mahon.

Després d'una llarga estada a la ciutat comtal, la família retornà a Tarragona:

En Barcelona aprendí las primeras letras, pero la epidemia de 1821 por una parte, el mal aspecto que iban tomando los asuntos políticos por otra, y sobre todo algunas considerables pérdidas que sufrió mi padre al declararse independientes las Americas españolas⁽³⁹⁾ á donde habia enviado géneros de gran valor por su cuenta, le obligaron á retirarse á Tarragona, en cuyo punto tenia sus propiedades, reconstruyendo la casa que le habian incendiado y demolido los franceses á su entrada en la ciudad, estableciéndose definitivamente en ella.

Aquesta casa destruïda era, teòricament, la que havia vist néixer BHS, és a dir, la que l'any 1810 tenia el número 11 del carrer de la Merceria. En la documentació cadastral que he pogut utilitzar, corresponent ja als anys 1854-1856, els pares de BHS vivien al carrer de la Merceria, però a la casa número 40.⁽⁴⁰⁾

(36) Les tropes franceses van entrar a Catalunya el 9 de febrer de 1808 i arribaren a Barcelona poc després (la ciutatella de Montjuïc és ocupada per la força el 28 de febrer). No queda gens clara la pressumpta presència del pare de BHS a Barcelona en aquells moments.

(37) BHS, que redactà aquest text el 1859, probablement es va deixar seduir pels números rodons: posant la data de 1809 passaria a comptar –en el paper– 50 anys, mig segle de vida.

(38) D'aquest episodi tan reulat de la vida de BHS hi ha una altra interessant versió, a càrrec del seu biògraf Adolf Alegret (“Buenaventura Hernandez Sanahuja”, *El Mercantil de Tarragona*, núm. 301, 10 de novembre de 1891, p. 1-2): “En 1811, pocos dias antes del asalto y saqueo de Tarragona por las tropas del mariscal Suchet, viendo su padre perdida la plaza, á pesar de la heróica defensa de sus moradores, recogió á su familia y acordaron salir de la ciudad para evitar el inminente peligro de que estaba amenazada. Al efecto, atravesaron de noche las líneas francesas y aunque perseguidos por una guerrilla pudieron llegar sanos y salvos á Torredembarra, encaminándose á Villanueva en cuya rada se embarcaron con rumbo á Mallorca” [*sic*].

(39) L'esment dels “asuntos políticos” sembla que vol ser un record dels conflictes de l'anomenat Trienni Constitucional (1820-1823). Pel que fa a les “Américas españolas”, probablement és una referència a la independència de l'anomenada república de la Gran Colòmbia (que incloïa també l'Equador, Panamà i Veneçuela), després de la derrota definitiva de les tropes espanyoles a Carabobo, l'any 1821.

(40) Aquesta i altres dades mostren un canvi temporal de la numeració del carrer. Podem deduir, tanmateix, que les cases de 1811 i de 1854 no ocupaven el mateix solar: tot i el possible augment de cases atribuïdes al carrer de la Merceria (¿afegint-hi les de la plaça de les Cols, ara dita de Santiago Rusiñol?), no sembla que hi hagués canvi en la distribució, a banda i banda, dels números parells i senars.

A Maó o, més probablement, a Barcelona devien néixer els tres germans petits de BHS: Francesc;⁽⁴¹⁾ Magdalena, qui casaria amb Jaume Grases, i Francesca, qui seria esposa del pintor barceloní Manuel Folch Masats (germà o cosí de Marià Folch, catedràtic de dibuix a l'institut de Manresa). L'única neboda de BHS que coneixem és precisament la filla d'aquest últim matrimoni, Mercè Folch i Hernández, nascuda a Barcelona pels volts de 1864.

Segons BHS, doncs, pels volts de 1821 la seva família va tornar a Tarragona, ja definitivament. El petit BHS començà a estudiar al Seminari, però per qüestions familiars va haver de deixar-ho:

Durante el año 1822 me matriculé en este colegio tridentino, donde estudié latinidad y humanidades. Mi afición decidida era la de seguir una ciencia cualquiera, inclinándome con especialidad á la Química ó Física, pero á pesar del empeño de personas muy respetables mi padre en consideracion á ser yo el hijo mayor me obligó á seguir el comercio á despecho de mi poca afición y ninguna voluntad á esa carrera. No obstante, aprendí espontáneamente durante las horas libres de la noche, dibujo, arquitectura y elementos de geometría en las clases públicas que tenia establecidas la Sociedad Económica de amigos del país.⁽⁴²⁾ Asuntos de familia decidieron á mi padre trasladarme en 1828 á Barcelona sin destino alguno ni ocupacion particular,⁽⁴³⁾ y deseoso de no perder inutilmente el tiempo, acudí constantemente á las lecciones que daba en la Lonja de aquella ciudad D. Jose Roura catedrático de Química práctica bajo el cargo de la Rl. Junta de Comercio, y al mismo tiempo me instruí en las matemáticas:⁽⁴⁴⁾ despues de dos años regresé á Tarragona al seno de mi familia.

Arribada l'hora de crear una família pròpia, BHS tampoc no hagué d'anar massa lluny per a trobar l'esposa adequada. Casà l'any 1833 amb Teresa Borràs i Vidal, filla d'uns veïns molt pròxims, del mateix carrer. El matrimoni, d'una edat similar, va viure

(41) Francesc Hernández i Sanahuja va morir a Barcelona l'any 1886 (informació facilitada pel recordat senyor J.-P. Virgili Sanromà). Cedí a la seva germana Francesca (traspassada pels volts de 1888), també resident a Barcelona, els drets que li corresponien de l'herència dels seus pares (testament autoritzat pel notari barceloní Josep Soriols l'any 1872, que no he pogut consultar).

(42) La Societat d'Amics del País de Tarragona (fundada l'any 1786) va instituir una Escola de Dibuix i Nàutica, arran d'una iniciativa impulsada per diferents personalitats tarragonines a partir de 1801. L'Escola esdevingué ben aviat una veritable Acadèmia de Belles Arts, situada al molt conegut edifici –que més endavant va allotjar l'Audiència– de la plaça del Pallol. Vegeu J. SÁNCHEZ REAL, *La Sociedad Económica de Amigos del País de Tarragona*, Tarragona 1972, pàssim.

(43) Aquesta seria la segona estada llarga de BHS a Barcelona, ciutat en la qual també el seu pare hi havia viscut en diferents moments, probablement aprofitant la residència de familiars. Hernández Serra mai no hi deixà de tenir relació, potser no únicament pel negoci: BHS esmentà (al seu testament) que el pare havia obtingut l'any 1825 un *medalló* d'or en guanyar “un certámen público en Barcelona”. No conec més detalls d'aquest premi, tot i que el certamen (o concurs) no sembla precisament literari sinó que el suposo més aviat relacionat amb alguna demostració pràctica o qualitativa del seu ofici.

(44) Tot i que vaig intentat trobar documentació que confirmés l'assistència de BHS a les escoles de Química i de Matemàtiques de la Llotja de Barcelona (de la Junta de Comerç), la manca d'ordenació del fons documental d'aquesta procedència (avui conservat a la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi) no m'ho va permetre. És força coneguda, d'altra banda, la important tasca científica i tècnica portada a terme pel professor de química citat per BHS, Josep Roura Estrada (1787-1860), entre altres coses l'introduïdor al nostre país de la il·luminació amb gas (les primeres demostracions públiques a Barcelona són de 1826, poc abans de l'estada del nostre biografiat).

primer amb els pares de BHS, però alguns anys després s'instal·là –ja de per vida– a la casa número 5 del carrer de la Merceria.⁽⁴⁵⁾

La família Borràs procedia de Montbrió del Camp: Josep Borràs, adroguer de professió, es traslladà a Tarragona durant la Guerra de Successió i hi inicià (des de 1727) una lucrativa activitat com a fiador dels arrendataris de diversos delmes i drets eclesiàstics.⁽⁴⁶⁾ Al sogre de BHS, Andreu Borràs, el trobem instal·lat al carrer de la Merceria abans de la Guerra del Francès i a l'època del sagnant setge de la ciutat⁽⁴⁷⁾ i també consta, amb el grau de subtenent, en la relació d'oficials nomenats per a formar part de les Companyies Urbanes de 1810. Al padró de 1818 són esmentats, a la casa número 5 del carrer de la Merceria, Andreu Borràs, casat i de 36 anys, i el seu fill Francesc Antoni, de 4 anys. Aquest padró especifica la professió d'Andreu Borràs com a "confiter", i li són adscrits també dos altres confiters més joves (suposem que ajudants o dependents): Gaietà Fusté, de 20 anys, i Francesc Antoni Ribas, de 18.⁽⁴⁸⁾ El padró de 1822 és molt més complet i interessant: hi són relacionats el cap de casa, el confiter Andreu Borràs (41 anys, *sic*), la seva esposa Antònia (46 anys), la seva mare Teresa (66 anys) i els seus fills –ben esglaonats– Josepa (13 anys); Teresa (12 anys, la futura esposa de BHS); Francesc Antoni (10 anys, *sic*); Martra (8 anys); Antònia (6 anys); Tecla (4 anys), i Andreu (3 anys). També hi continua adscrit Gaietà Fusté (27 anys, *sic*); ara acompanyat de Josep Mercadé (23 anys); Tecla Coll (19 anys), i Vicenç Godall (18 anys).⁽⁴⁹⁾ L'esposa d'Andreu Borràs, Antònia Vidal, procedia del Vendrell, tal com ho assenyalen les referències que trobem en el registre civil dels naixements d'alguns dels seus descendents.⁽⁵⁰⁾ El seu fill Andreu, casat amb Teresa Llanés i Salas (nascuda pels volts de 1824), es va fer càrrec del negoci familiar.

(45) Tot i el ball de números de les cases del carrer de la Merceria de què parlàvem més amunt, sembla que no hi ha dubte que (si més no a partir de 1870) la casa en la qual va viure i morir BHS és la mateixa que actualment encara porta el número 5. La casa, segons el testament de BHS atorgat el 1871 davant del notari Antoni Soler i Soler, tenia quatre pisos d'altura ("bajos entresuelos", "primer piso" i "segundo y tercer piso") i suportava força bé temporals de vent com el del 2 de març de 1869: "En el cuarto alto de mi casa (propia) en donde tengo mi escritorio, las paredes tenían un vaivén parecido á un terremoto, y los cuadros y los yesos que tengo en la pared todos se movian. Hube de apuntalar tabiques, ventanas y puerta, pues desgraciada la casa donde la caída o ruptura de una vidriera daba entrada al furioso elemento, pues sin duda habia de buscar salida o derribando tabiques o levantando el tejado, o rompiendo vidrieras [...]. Mi casa está construida de pocos años y obra hecha en toda regla, y desde una de las ventanas de la azotea estaba mirando como el pretil o antepecho del mirador, construido con pared de ladrillo con argamassa iba levantándolos uno á uno del mismo modo que hubiera desecho un albañil empleando la piqueta, hasta dejarlo rasante con el piso del terrado" (carta de BHS a E. de la Cámara, de 5 de març de 1869; transcripció del Dr. Soberanas).

(46) Vegeu A. Jordà, *Poder i comerç a la ciutat de Tarragona. S. XVIII*, Tarragona 1988, esp. p. 208-209.

(47) Vegeu el "Llibre de Utensilis del any 1807" i el "Libro de Recaudacion para el pago de Criados" (1810), en el qual apareix com a propietari de la casa número 6 del carrer de la Merceria, molt pròxima a l'ocupada pel seu futur consogre Bonaventura Hernández (casa núm. 11).

(48) Al mateix carrer hi vivia aleshores –segons el mateix padró– un altre confiter, Joan Cabeza, de trenta-tres anys (també amb un fill de quatre), instal·lat a la casa número 11.

(49) Al padró de 1824 hi segueixen Gaietà Fusté i Vicenç Godall, però hi ha les novetats o canvis de Manel Maymó i de les criades Magdalena Cusidó i Maria Ferré, amb un total de quinze persones. No devia anar malament, el negoci.

(50) Arxiu Municipal de Tarragona, "Registro civil de nacidos", de 1841-1845, núms. 1051 i 2296.

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'B. Hernández i Sanahuja', written in a cursive style. The signature is enclosed within a faint, circular stamp or seal.

Signatura autògrafa de B. Hernández i Sanahuja (1866)

L'any 1866, BHS hagué d'afrontar un conflicte familiar arran d'una herència en què estava implicada la seva esposa: el 5 de març d'aquell any mor Andreu Borràs i Vidal, confiter, sense deixar fills.⁽⁵¹⁾ En una carta particular de BHS a Eugeni de la Cámara, secretari de la Real Academia de Bellas Artes, de Madrid, el 30 de maig d'aquell any, parla de la qüestió:

Creo haber dicho a V. que tuve una dolorosa pérdida en la familia⁽⁵²⁾ y encargado de una testamentaria engorrosa y embarullada que de seguro parará en un pleito, lo que me ha dado muchos disgustos y algunos otros que me esperan.⁽⁵³⁾

El matrimoni Hernández-Borràs va seguir de ben a prop els exemples paterns (d'altra banda ben propis de l'època) i va batejar almenys sis fills. Carme, la més gran (nascuda cap al 1838), va sofrir una xacra a la infància (probablement a causa d'una poliomeilitis) que la deixà físicament disminuïda (traspassà pels volts de 1901). Josep Maria (nascut el 1840), havia de ser l'hereu i continuador del negoci familiar (de fet se n'encarregà quan BHS ja es dedicava plenament a les seves activitats arqueològiques), però va patir una greu malaltia i morí força abans que el seu pare, quan tenia quaranta anys (el 12 de desembre de 1880). Andreu (nascut el 28 de març de 1843) va morir quan era molt petit, a causa d'una fatal "inflamación" (el 17 de maig de 1845). Dolors (nascuda el 15 de novembre de 1845) va sobreviure tots els seus germans, morint soltera la diada de sant Magí de 1917. Antònia (nascuda el 20 de novembre de 1847) també va morir soltera (el 20 d'abril de 1917). Bonaventura, el més petit (nascut el 22 d'octubre de 1849), va ser finalment qui evità l'extinció de la branca familiar. Vivint amb els seus pares vells, la seva esposa, cinc fills i un parell de criades, BHS va arribar a tenir (sense comptar-se ell mateix) fins a deu persones al seu càrrec.

Bonaventura Hernández i Borràs no només s'assemblava al seu pare en el nom i físicament, sinó que és l'únic dels seus germans que va continuar –tot i que sense intensitat ni dedicació– alguna de les vel·leitats historicoliteràries de BHS. Botiguer de professió, portà endavant una cereria-confiteria que encara avui es conserva (molt

(51) El *Diario de Tarragona* de 6 de març de 1866 parla breument del traspàs del "señor don Andrés Borrás, cuyo excelente carácter era proverbial". Els Borràs-Llanés vivien al mateix carrer de la Merceria, en la casa número 17 (l'any 1859; el 1856 era la núm. 33). Al padró de 1865, a més del matrimoni, consta que hi viuen també Josep Grau, "dependiente", de divuit anys, i Antònia Anguera, "sirvienta", de trenta.

(52) Efectivament, en una nota afegida (el dia 6) a una carta adreçada al seu amic i datada l'1 de març de 1866.

(53) Totes les cartes citades formen part de l'epistolari de BHS, que també espero poder publicar un any o altre.

modificada), oberta en els baixos de la casa número 13 del carrer de la Merceria.⁽⁵⁴⁾ Del seu matrimoni amb Maria dels Angels Rimbau i Kramer (nascuda el 13 o el 14 de novembre de 1851) van nèixer almenys cinc fills: Maria Teresa (nascuda el 1879, mestra); Bonaventura (nascut el 1884, mort molt petit); Pilar (nascuda el 1885, també morta al poc temps); Mercè (nascuda el 28 de novembre de 1890), i Albert (nascut el 9 d'abril de 1893, fabricant, continuador de la nissaga). Hernández i Borràs es va dedicar també –per bé que modestament– a la política i arribà a ser regidor municipal uns quants anys (va morir el 14 d'abril de 1904).

El pare de BHS va morir l'11 de juliol de 1854, a l'edat de 74 anys. El 20 de maig havia signat el seu testament, davant del conegut notari tarragoní Antoni Soler i Soler. En aquest document nomenava marmessors la seva esposa i el seu fill BHS i deixava especificada la distribució de l'herència, especialment pel que fa als terminis de liquidació de les legítimes corresponents als altres tres fills: Francesca, Magdalena i Francesc. La vídua, Francesca Sanahuja, era designada vitalíciament (mentre no es tornés a casar) administradora plenipotenciària de tots els “bienes y derechos muebles y sitios presentes y futuros”, sempre que tingués cura de “mantener y alimentar á mi hijo D. Buenaventura Hernandez y Sanahuja, su esposa y familia en todo lo necesario á la vida humana, con tal que hagan con ella una sola casa y mesa y trabajen en cuanto puedan en utilidad de la casa”. En definitiva, BHS era instituït hereu universal i, en conseqüència i d'acord amb la seva mare, havia de fer-se responsable de distribuir les legítimes que corresponien als seus germans.

L'1 de febrer de l'any següent (1855) dictà testament Francesca Sanahuja (davant del mateix notari), en atenció a la seva avançada edat (més de setanta anys), tot i que aleshores disfrutava “de buena salud”, tot desitjant “disponer de mis bienes para seguida mi muerte”. També nomenà marmessor BHS, aquesta vegada acompanyat del seu cunyat, Jaume Grases. El document és molt similar a l'anterior (especificació dels terminis de pagament de les legítimes i institució d'hereu universal en la persona de BHS), però s'introdueixen algunes petites disposicions o llegats poc importants en favor dels seus néts Carme, Antònia, Dolors i Josep Maria Hernández i Borràs i Maria de la Mercè Folch i Hernández. No hem trobat cap altre testament o codicil posterior, tot i que encara va viure molts anys, fins arribar als vuitanta-cinc.⁽⁵⁵⁾ Com a conseqüència d'aquests testaments, ja el 1888, és signat un acord entre BHS

(54) Vegeu l'anunci inserit a les planes de publicitat de la *Guía oficial de Tarragona y su provincia* corresponent a l'any 1888 i editada per José Collazo González. Sembla que la botiga que encara avui existeix als baixos del número 15 és, *mutatis mutandi*, la mateixa que regia Hernández i Borràs. Els Hernández-Rimbau vivien en el tercer pis de la casa número 41 de la Rambla de Sant Joan (l'actual Rambla Nova). Després de la mort de Bonaventura Hernández i Borràs i de les seves germanes Antònia i Dolors, la vídua, els fills i el nét del primer van passar a residir al número 5 del carrer de la Merceria, la vella casa de BHS.

(55) Al Museu Nacional Arqueològic de Tarragona es conserva una breu nota de la seva mà, sense data, adreçada en català al seu fill (un dels dos era fora de Tarragona), en la qual queda palès el seu interès pel bon funcionament del negoci familiar de passamaneria. El transcrivim textualment: “Venturete ya penso auras rebut los velluts per la dilliese [=diligència] y ara te envio lo demes que demanes per las flos y los rams no los poden fer fins la samane antran. Diras a las noyes que enquare no a tret lo de la duane Pesqual que ya ne estic enfedade y diu que rebra mucados de pite [=pita] mol vunich[s] y de francesos si ne vuleu escribiu. Tuye. Mare”. La nota fou reproduïda fotogràficament al catàleg de l'exposició *Un home per a la història. Homenatge a Bonaventura Hernández Sanahuja* (Tarragona 1992, p. 81). En una carta de BHS al seu amic Pedro Sabau (17 d'octubre de 1868), li fa saber que a la seva

i el seu cunyat Manuel Folch, vidu de Francesca Hernández, pel qual són liquidats definitivament els pagaments corresponents a la pròpia legítima de l'esmentada germana i als drets que li havia cedit el seu germà Francesc.⁽⁵⁶⁾ Per a poder fer front a les despeses que ocasionà aquesta liquidació, BHS va haver de demanar un préstec especial a les seves filles Carme, Dolors i Antònia, tots els quals signen un document *ad hoc* davant del notari de la família, Antoni Soler. El préstec "familiar" concedit per les seves filles era, és clar, sense interès (si més no durant la vida de BHS), però obligava l'hereu del pare en cas de no ser satisfet abans de la mort d'aquest darrer. Després de resoldre aquesta qüestió, BHS atorgà amb més tranquil·litat el seu tercer i últim testament, també davant del notari Soler, el 8 de juny de 1888, deixant com a hereves universals les tres filles fadrines.⁽⁵⁷⁾

mare "le dió una parálisis que la tiene inmóvil en una silla, con una mujer que la cuida". Maria Francesca Sanahuja moriria un any més tard, el 29 d'octubre de 1869.

(56) Manuel Folch era l'hereu universal de la seva esposa, segons el testament que aquesta havia atorgat l'any 1870 davant del notari barceloní Francesc Gomis (no l'he pogut consultar).

(57) Els dos testaments anteriors de BHS (lògicament invalidats pel de 1888) havien estat redactats el 12 de juliol de 1871 (notari Soler) i el 30 d'agost de 1880 (notari Tomàs M. Fàbregas). El segon i el tercer (de 1880 i 1888) són molt semblants.